

Samenvatting

Dit proefschrift biedt een beschrijving van de Caraïbische (of ook wel: Karaïebse) taal, die gesproken wordt in de landen Venezuela, Guyana, Suriname, Frans-Guyana and Brazilië. Het proefschrift bestaat uit 3 delen: een inleiding, een grammatica en een woordenboek.

In de inleiding wordt duidelijk dat de Caraïbische taal gesproken wordt door 6 tot 9 duizend Caraïben die zichzelf *Karina* of (in het meervoud) *Karinakon* noemen. Naar schatting zijn er meer dan 15 duizend Caraïben die hun eigen taal niet meer gebruiken. Het Caraïbisch behoort tot de Caribaanse taalfamilie, waartoe nog een twintigtal levende talen in het Amazonegebied gerekend worden. Er kunnen tenminste 4 Caraïbische dialecten onderscheiden worden: het Venezolaans Caraïbisch, het Guyanees Caraïbisch, het west-Surinaams Caraïbisch, en het oost-Surinaams Caraïbisch. Tot het oost-Surinaams Caraïbisch wordt ook het Caraïbisch van Frans-Guyana en Brazilië gerekend. Sinds het midden van de zeventiende eeuw is er al min of meer over de Caraïbische taal geschreven, maar de eerste moderne taalwetenschapper die zich met deze taal bezig gehouden heeft, is de Nederlander Berend Hoff, die zijn dissertatie van 1968 aan het west-Surinaams Caraïbisch wijdde. Na hem hebben ook een Franse en een aantal Venezolaanse taalkundigen zich met dialecten van deze taal bezig gehouden. In deze dissertatie wordt de kennis op basis van voorgaande publicaties samengevat, uitgebreid en verrijkt met nieuwe inzichten.

De grammatica bestaat uit vijf onderdelen waarin achtereenvolgens gepresenteerd worden: klanken, woordsoorten, transposities, zinnen en teksten.

In het eerste onderdeel wordt duidelijk gemaakt dat het Caraïbisch 6 klinkers en 9 medeklinkers kent: *a, e, i, o, y* (in uitspraak lijkend op de *e* in bijvoorbeeld het Nederlandse *me*), *u* (uitgesproken als *oe* in het Nederlandse *moe*), *p, t, k, s, m, n, r, w, en j*. Aan het eind van een lettergreep is het onderscheid tussen *m* en *n* opgeheven. De resulterende klank wordt als *n* geschreven, behalve voor *p*, waar hij *m* wordt geschreven (en ook zo klinkt). Andere medeklinkers worden aan het einde van een lettergreep voorafgaand aan een stemloze medeklinker gereduceerd tot een aspiratie (*h*) en voorafgaand aan een stemhebbende medeklinker tot een glottale plofklank (zoals die in het Nederlands te horen is tussen de beide *a*'s van *naäpen*); deze reductie wordt in de gebruikte spelling aangegeven door een accent grave op de voorafgaande klinker te plaatsen. In 1 lettergreep komen geen medeklinkers zonder tussenliggende klinker voor. De klemtoon valt in 1- en 2-lettergrepige woorden op de eerste lettergreep, en in woorden van meer dan twee lettergrepen in principe op

elke even lettergreep, behalve wanneer de eerste lettergreep zwaar is; een lettergreep is zwaar als hij eindigt op een medeklinker of als hij is ontstaan uit twee lettergrepen.

In het tweede onderdeel worden de in totaal acht Caraïbische woordsoorten besproken.

(1) Het voornaamwoord kent behalve vormen voor de eerste, tweede en derde persoon (*awu*, *amoro*, *mòko*) ook vormen voor combinaties van eerste en tweede persoon (*kỳko*) en van eerste en derde persoon (*nàna*). Dezelfde personen komen ook voor in de vorm van voorvoegsels bij zelfstandige naamwoorden en werkwoorden (*y-*, *a-*, *i-*, *ky-*, *ty-*; het voorvoegsel *ty-* wijkt overigens hierin af van de andere vier genoemde voorvoegsels dat het alleen terugverwijst, hetzij naar een derde persoon, hetzij naar een eerste en derde persoon in de vorm van een expliciet genoemd *nàna*).

(2) Zelfstandige naamwoorden kennen een bezittelijke vorm die in de regel aan het achtervoegsel *-ry* herkend wordt; de bezitter wordt aangeduid door een voornaamwoordelijk voorvoegsel of door een woord of combinatie van woorden voorafgaand aan de bezittelijke vorm van het zelfstandig naamwoord. Een kleine groep woorden, ‘bijvoeglijke zelfstandige naamwoorden’ genoemd, zou op grond van de betekenis tot de bijvoeglijke naamwoorden gerekend kunnen worden, maar zijn op grond van enkele formele eigenschappen als zelfstandige naamwoorden aangemerkt.

(3) Bijvoeglijke naamwoorden hebben een basisvorm die bijwoordelijk gebruikt wordt, en een daarvan (door middel van een achtervoegsel *-no*) afgeleide vorm die bijvoeglijk gebruikt wordt. Zowel de basisvorm als de afgeleide vorm kunnen van een meervoudsachtervoegsel voorzien worden: het meervoudsachtervoegsel bij de basisvorm is *-ine*, en dat bij de afgeleide vorm *-kon*.

(4) Werkwoorden kunnen in drie categorieën ingedeeld worden: overgankelijke, onovergankelijke en mediale werkwoorden. De persoonsvoorvoegsels die met een werkwoord gecombineerd kunnen worden, bepalen tot welke categorie een werkwoord behoort. Bij overgankelijke werkwoorden kunnen negen persoonsvoorvoegsels voorkomen: drie bedrijvende (*si-* ‘ik’, *mi-* ‘jij’ en *kysi-* ‘jij en ik’), drie lijdende (*y-* ‘ik’, *a-* ‘jij’, *ky-* ‘jij en ik’) en drie wederkerende of mediale (*w-* ‘ik’, *m-* ‘jij’, *kyt-* ‘jij en ik’). Bij onovergankelijke werkwoorden komen alleen de persoonsvoorvoegsels voor die bij een overgankelijk werkwoord ‘lijdend’ genoemd worden (en op basis hiervan kan men zeggen dat de persoonsvoorvoegsels tot een *ergatief* systeem behoren). Bij de kleine groep mediale werkwoorden, die evenals de onovergankelijke werkwoorden een onovergankelijke betekenis vertonen, komen alleen de persoonsvoorvoegsels voor die bij het overgankelijk werkwoord ‘mediaal’ genoemd worden. Onovergankelijke werkwoorden kunnen door middel van een achtervoegsel (*-nopy* of *-ka*) overgankelijk gemaakt worden. Overgankelijke werkwoorden kunnen door middel van een achtervoegsel (*-po*) een causatieve betekenis krijgen. Verder zijn er vier aspectuele achtervoegsels (*-tamy* ‘beginnen’, *-poty* ‘herhalen’, *-ma* ‘voltooien’, *-kepy* ‘stoppen’) en elf tijdsachtervoegsels met varianten voor meervoud (*-ja/-jaton* ‘tegenwoordig’, *-jaton/-jatokon* ‘verleden’, *-take/-taton*

‘toekomend’, *-jaine/-jatoine* ‘tegenwoordig/gewoonlijk’, *-to/-toine* ‘verleden/gewoonlijk’, *-i/-ton* ‘dichtbij’, *-n/-sen* ‘ver’, *-`se/-tòse* ‘willend’, *-ry/-tory* ‘tegenwoordig/onwerkelijk’, *-ryine/-toryine* ‘verleden/onwerkelijk’, *-ko/-toko* ‘bevel’).

(5) Achterzetsels hebben, net als de bijvoeglijke naamwoorden, een bijwoordelijke basisvorm, en een daarvan (door middel van een achtervoegsel *-no*) afgeleide bijvoeglijke vorm. Ook de meervoudsachtervoegsels zijn gelijk: *-ine* bij de basisvorm en *-kon* bij de afgeleide vorm.

(6) Partikels zijn onveranderlijke bijwoordjes die in principe niet aan het begin van een zin voorkomen, maar zo spoedig mogelijk na het eerste woord of de eerste woordgroep. Partikels waarvan de betekenis betrokken moet worden op een voorafgaand woord of een voorafgaande woordgroep, kunnen op een latere plaats in de zin voorkomen.

(7) Telwoorden hebben, net als de bijvoeglijke naamwoorden en de achterzetsels, een bijwoordelijke basisvorm, en een daarvan (door middel van een achtervoegsel *-no*) afgeleide bijvoeglijke vorm. Bij de bijwoordelijke vorm wordt een meervoudsachtervoegsel niet gebruikt, maar bij de bijvoeglijke vorm is het meervoudsachtervoegsel weer gelijk aan dat van de bijvoeglijke naamwoorden en achterzetsels: *-kon*. Een (door middel van het achtervoegsel *-ry*) van de bijvoeglijke vorm afgeleide bezittelijke vorm wordt gebruikt als een soort rangtelwoord (‘de nummer drie *van hen*’, d.w.z. ‘de derde’).

(8) Tussenwerpsels kunnen in drie categorieën ingedeeld worden: vocatieven, klanknabootsingen en overige tussenwerpsels. Tot de vocatieven behoort een groep woorden die familierelaties aanduiden, in verband met het feit dat de Caraïben elkaar gewoonlijk niet bij de naam noemen, maar elkaar aanspreken met een woord dat de (familie)relatie tot die persoon uitdrukt.

In het derde onderdeel van de grammatica leert men dat er drie soorten transposities zijn: verandering in een zelfstandig naamwoord, verandering in een bijvoeglijk naamwoord, en verandering in een werkwoord. Zelfstandige naamwoorden kunnen transposities zijn van werkwoorden, gevormd door middel van achtervoegsels, of van bijvoeglijke naamwoorden, door zelfstandig gebruik van de bijvoeglijke vorm. Bijvoeglijke naamwoorden kunnen transposities zijn van zelfstandige naamwoorden, werkwoorden of telwoorden, gevormd door middel van achtervoegsels. Werkwoorden kunnen transposities zijn van zelfstandige naamwoorden, gevormd door middel van achtervoegsels.

In het vierde onderdeel van de grammatica wordt besproken hoe zinsdelen (in de vorm van of een woord of een woordgroep) vijf woordsoorten kunnen vertegenwoordigen: een zelfstandig naamwoord, een werkwoord, een bijvoeglijk naamwoord, een tussenwerpsel en een partikel. De eerste vier zinsdelen zijn onafhankelijk, d.w.z. ze kunnen op zichzelf een zin vormen. Het zinsdeel dat een partikel vertegenwoordigt, is afhankelijk en kan alleen samen met een onafhankelijk zinsdeel een zin vormen.

In het vijfde onderdeel van de grammatica zijn drie teksten te lezen die illustreren hoe moedertaalsprekers woorden en zinnen aaneenrijgen. De teksten zijn gepresenteerd in vier regels: een tekstregel, een regel morfemen, een regel met aanduidingen van de betekenissen van de morfemen, en een regel met een vertaling per zin.

Het woordenboek bevat informatie over ruim 6500 Caraïbische woorden. In de inleiding is uitgelegd hoe de trefwoorden gevormd zijn en hoe de informatie-onderdelen per trefwoord geordend zijn. Vaste informatie-onderdelen bij elk trefwoord zijn: de vorm van het trefwoord, woordsoort en betekenis. Daarnaast is eventueel melding gemaakt van: een onregelmatig klemtoonpatroon, varianten in verschillende dialecten, samenstellende morfemen, verwante woorden in andere talen, afwijkende verbuigingsvormen, een wetenschappelijke naam (bij plant en dier), of bijzondere samenstellingen met andere woorden. Tenslotte is er, wanneer het woord ook in de encyclopedie van Ahlbrinck besproken wordt, vermeld onder welk trefwoord het daar te vinden is.

Er zijn twee aanhangsels. In het eerste worden alle Caraïbische toevoegsels, inclusief een aanduiding van de betekenis en een afkorting daarvan, gepresenteerd en wel in twee afdelingen. In de eerste afdeling zijn de toevoegsels alfabetisch gerangschikt, en in de tweede afdeling zijn ze in (min of meer semantische) categorieën geplaatst.

In het tweede aanhangsel zijn de Caraïbische natuurtermen, d.w.z. woorden ter aanduiding van planten en dieren, in een biologische classificatie geordend.